

QO'G'IRCHOQ TEATR SAN'ATIDA NUTQ MUAMMOSI VA UNING YECHIMLARI

Ruslan Normurod o'g'li Rajabov

Ilmiy rahbar: Venera Ismetovna Yusupova

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada qo'g'irchoq teatr san'atida aktyor nutqi bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Sahna nutqining fonetik, artikulyatsion va emotsional jihatlari, shuningdek, ularning spektakl sifati va tomoshabin idrokiga ta'siri o'rganilgan. Ilmiy manbalar asosida nutq buzilishlarining sabablari, ularni bartaraf etish usullari hamda trening mashg'ulotlarining samaradorligi ko'rib chiqilgan. Maqolada sahna san'atida ovoz va nutq madaniyati muhim o'rin egallashi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: qo'g'irchoq teatri, sahna nutqi, artikulyatsiya, ovoz, aktyor, til madaniyati

SPEECH PROBLEM IN PUPPET THEATRE ART AND ITS SOLUTIONS

Ruslan Normurod oğlu Rajabov

Scientific supervisor: Venera Ismetovna Yusupova

Uzbek State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article examines speech-related issues in puppet theater performance. It analyzes the phonetic, articulatory, and emotional aspects of stage speech and their impact on audience perception and the artistic quality of performances. Based on academic sources, the paper explores the causes of speech problems, methods for their correction, and the effectiveness of voice and articulation training. The importance of speech culture in theatrical art is emphasized.

Keywords: puppet theater, stage speech, articulation, voice, actor, speech culture

Qo'g'irchoq teatri - san'at va pedagogika kesishmasida joylashgan noyob sahna shakli bo'lib, tomoshabin bilan aktyor bevosita emas, balki ovoz va nutq orqali aloqa qiladi. Shu bois, nutq sifati, talaffuz, intonatsiya va artikulyatsiya kabi omillar spektakl muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Bu maqolada nutq muammolarining nazariy va amaliy jihatlari, ularning sabab va oqibatlari hamda ilmiy asosli yechimlar ko'rib chiqiladi.

Nutq shakllanishi faqat til organlari (til, lablar, jag', tilla, ovoz qovurg'a va h.k.) ishlashi emas, balki markaziy asab tizimida ham uyg'un jarayon hisoblanadi. Masalan,

somatotopik motor korteksda ovozlash (fonatsiya) va artikulyatsiya alohida joylarda aks etadi. Shuningdek, nutq perceptsiyasi (eslab eshitish) ham artikulyatsiya jihatiga turtki beradi: tan olinmagan tovushga mos joyni stimulyatsiya qilish nutq aksiyasini qo'zg'atishi mumkin. Demak, sahna nutqida aktyor nafaqat til organlarini, balki ularning markaziy boshqaruvini ham puxta o'rgangan bo'lishi kerak.

Talaffuzning aniqligi (artikulyatsiya) ovozning proyeksiyasi (eshitish qobiliyati, kuch, rezonans) bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadi: artikulyatsiya qanchalik aniq bo'lsa, ovozning eshitilishi va ko'rinishi (projeksiyasi) ham shunchalik yuqori baholanadi. Shunday qilib, sahna nutqida aktyorning artikulyatsiyasi va ovoz nazorati uslubini chuqur egallashi muhim.

Qo'g'irchoq teatrida nutq muammolarining sabablari bir necha omillardan kelib chiqadi. Quyida eng ko'p uchraydiganlari.

1. Nutq texnikasining yetarli bo'lmasligi

Ba'zi teatr studiyalarida sahna nutqi bo'yicha maxsus amaliy mashg'ulotlarning kam bo'lishi, adabiy nutq, artikulyatsiya usullari (nafas, rezonans joylari, ovoz trajektoriyasi) yetarli o'rgatilmaydi.

2. Texnik vositalarga haddan tashqari tayanish

Ko'plab teatrlar mikrofon, ovoz kuchaytirgich kabi texnik vositalarga juda bog'lanadi. Ammo texnik yordam bo'lsa-da, aktyorning nutqi tabiiy ravishda kuchli bo'lmasa, ovozning ifodasi va obraz uyg'unligi buziladi. Ayniqsa, bolalar teatrida mikrofon ishlatilgani bilan nutq tushunarligi pasayganda, tomoshabin uchun effektini yo'qotadi.

3. Til madaniyati va leksik jihatlarining kamchiligi

Aktyorlar sheva aralash so'zlarni ishlatishi, fonetik xatolar qilishi, noto'g'ri urg'u va intonatsiyani qo'llashi mumkin. Qo'g'irchoq teatrida til oddiy tabiatda bo'lishiga qaramay, nutq me'yorlari buzilgan taqdirda, obrazlarning ishonchliligi pasayadi.

4. Ritmik-temporal muammolar

Nutqning ichki ritmi, fonemlar o'rtasidagi oralig', so'z tezligi, pauzalar - bular ham nutq tushunarligini belgilovchi muhim faktorlardir.

Nutq muammolari ustida ishlanmasi uning oqibatlari sahna amaliyotida namoyon bo'ladi.

Nutqdagi keskin kamchiliklar qo'g'irchoq teatr spektaklida quyidagi salbiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi:

1. Tomoshabin nutqni tushunmaslik: Nutqning noaniqligi yoki tezligi tomoshabinni siqib qo'yadi, mazmunni yetkazishda xato bo'ladi.

2. Obrazlarning "yassi" chiqishi: Nutq orqali beriladigan his-tuyg'ular ifodasi sust bo'ladi, obrazlar jonli tasavvurga ega bo'lmaydi.

3. Til madaniyatiga salbiy ta'sir: Bolalar nutqni tomosha qilish orqali o'rganadi. Agar nutq noto'g'ri bo'lsa, nutq xatolari takrorlanishi mumkin.

4. Yaratilish jarayonining bepustligi: Nutq bilan ishlanmagan obrazlar dramaturgiya va sahna fikridan uzoq bo'lishi mumkin.

Nutq muammolarini hal qilish uchun quyidagi ilmiy yondashuvlar va usullar samarali bo'lishi mumkin:

1. Sahna nutqi va ovoz mahoratini integratsiyalangan o'qitish. Drama va kino aktyorlarida nutq va ovozni birlashtirish bo'yicha metodologiyalar mavjud.

2. Artikulatsiya mashqlari va ovoz treningi

Artikulatsion gimnastika, undosh va unlilarni alohida mashq qilish, rezonans joylarini o'rganish, intensiv ovoz proyeksiyasi mashqlari nutq sifatini yaxshilaydi. Bu yo'nalishda terapevtik yondashuvlar nutq buzilishlarini tuzatishda qo'llanadi va sahna nutqida ham qo'llanilishi mumkin.

3. Nutq yozib tahlil qilish, qayta tinglash va tahrir

Spektakllar nutqi yozib olinib, aktyorlar va rejissyorlar tomonidan tahlil qilinishi lozim. Xatoliklar aniqlanadi, to'g'rilanadi va takomillashtiriladi. Bu usul nutq kamchiliklarini ko'zga ko'rinadigan qilib beradi.

4. Emotsional, dramatik nutq yondashuvi

Nutqni ijodiy ifoda vositasi sifatida ko'rib, intonatsiya, urg'u, pauza va dramatik tempo bilan ishlash kerak.

5. Ta'lim va treninglarda qo'g'irchoq san'atini qo'llash

Nutq o'rgatishda qo'g'irchoq dialoglari, sahna rollari orqali amaliy mashq qilish mumkin. Bu usul hamda mashqlar orqali sahnadagi nutqni optimallashtirish hamda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, qo'g'irchoq teatrida nutq - spektaklning yuragi. Nutqning aniqligi, artikulyatsiyasi, intonatsiyasi va ritmi spektakl qiymatini belgilaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq muammolari ko'pincha texnik tayyorgarlik etishmasligi, texnik vositalarga haddan tashqari bog'liqlik, til madaniyati sustligi va nutq strukturasining e'tiborsizligi bilan bog'liq. Biroq, integratsiyalangan nutq-ovoz treninglari, nutqni yozib tahlil qilish, emotsional nutq yondashuvi va qo'g'irchoq dialoglari kabi usullar bu muammolarni muvaffaqiyatli yengib o'tishda yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гнутикова С.С. Театральная кукла в России XX века как артефакт музейной культуры. Автореф. дисс.на соискание ученой степени канд.иск-я.- Москва: 2009.

2. Ешмуратова А. Режиссура казахского театра кукол: генезис, эволюция, модернизация. Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (Phd). - Алматы, 2019, - 163с.

3. Иванова А.А. Театр кукол: содержательность традиционных

технологических систем. Автореферат дисс. на соискание уч. степени канд.иск.
- Санкт-Петербург: 1996

4. Ковычева Е.И. Театральная кукла-функция, форма, образ (на примере кукол театра Н.Я.и И.С.Ефимовых). Автореф. дисс.на соискание ученой степени канд.иск-я.- Москва: 1999.